

ESER İNCELEMESİ

Aysun SARIBEY HAYKIRAN*

Sabri Sürgevil, (2009), *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Dizisi:62, İzmir, 240 Sayfa, ISBN: 978-975-18-0112-8

II Meşrutiyet Dönemi, II. Abdülhamit'in iktidarda olduğu otuz yıllık istibdat sürecinin ardından Osmanlı Anayasası ve Kanun-ı Esasi'nin 24 Temmuz 1908'te yeniden ilan edilmesiyle başlayan dönemdir. Toplam 14 yıl süren bu dönemde Türkiye, İttihat ve Terakki'nin ülkenin kurtuluşu adına sergilediği milli program, parlamenter demokrasi, seçim, siyasi parti, askeri darbe ve diktatörlük olgularıyla tanışmış, bu olguları tartışmış, iki büyük savaş (Balkan savaşı ve Birinci Dünya Savaşı) yaşamış ve 600 yıllık imparatorluğun dağılmasına tanık olmuştur.

Tarık Zafer Tunaya'nın deyimiyle Cumhuriyetin siyaset laboratuvarı olan II. Meşrutiyet döneminin değişim ve dönüşümlerinden çok dilli, çok kültürlü yapısıyla bir liman kenti olan İzmir de etkilenmiş, II. Meşrutiyet'i ve onun getirdiği özgürlükleri kısa süre içerisinde içselleştirmiştir. Meşrutiyetin ilanı İzmir Basınına da yansımış İzmir'de de İstanbul'da olduğu gibi Meşrutiyet lehinde gösteriler yapılmış, bu gelişme büyük bir sevinç ve coşkuyla kutlanmıştır.

2008 yılı tarihin dönüm noktalarından biri olan II. Meşrutiyet'in 100. yılıydı. II. Meşrutiyet'in değerlendirilmesi konusunda birçok uluslararası kongre, sempozyum, konferans ve panelin düzenlenmesinin yanı sıra II. Meşrutiyet üzerine yapılan çalışmaların da basımı konusunda girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda İzmir Büyükşehir Belediyesi de Cumhuriyet Türkiye'sinin inşasında önemli bir tarihsel arka plan oluşturan Meşrutiyet İzmir'ini ele alan iki önemli çalışma ile II. Meşrutiyet'in 100. yılında bu anlamlı yıl dönümüne katkıda bulundu. Bu çalışmalardan ilki 2008 yılında Prof. Dr. Engin Berber'in "1876-1908 Meşrutiyette İzmir" isimli eseridir. 2009 yılı yayın programı içerisinde de Sabri Sürgevil'in "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir" adlı eseri basılmıştır.

---

*Araş. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen -Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı.

Eser İncelemesi

Türkiye Cumhuriyeti ve Yakınçağ Tarihi alanında uzman olan Sürgevil'in "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir" kitabının dışında çeşitli bilimsel dergilerde yayınlanan pek çok bilimsel makalesinin yanı sıra "Bozdoğan 1919–1923", "Kemalpaşa (Nif) ve Çevresinin Tarihi" ve "Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri" olmak üzere üç adet kitabı daha bulunmaktadır.

Bu yazıda Sürgevil'in İzmir'e farklı bir gözle bakan ve Meşrutiyet Dönemi İzmir'ini her yönüyle değerlendiren "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir" adlı eseri tanıtılmaya çalışılacaktır.

ŞEKİL, DÜZEN VE KURGU

2009 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı tarafından basılan eser *Sunuş, Önsöz, Giriş, Dört Bölüm, Sonuç, Ekler ve Bibliyografya* kategorilerinin yer aldığı toplam 240 sayfadan oluşmaktadır. Eserde yer alan bölüm başlıkları şunlardır:

I) İkinci Meşrutiyet Döneminin İlk Yıllarında İzmir (s. 33–44)

II) İkinci Meşrutiyet Döneminin Savaş Yıllarının İzmir'inde Yönetim (s. 45–106)

III) İkinci Meşrutiyet Döneminin Savaş Yıllarının İzmir'inde Toplumsal Yapı (s.107–152)

IV) İkinci Meşrutiyet Döneminin Savaş Yıllarının İzmir'inde Ekonomik Yapı (s. 153–214)

Eserin kapak tasarımı kitabın içeriğiyle son derece uyumlu bir şekilde dizayn edilmiştir. Ön kapakta "*Meşrutiyetin Yüzüncü Yıl Dönümü Anısına*" ifadesinin geçtiği amblemin yanı sıra, Mendil üzerine basılı olan Osmanlıca ve Fransızca "*Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik (Hürriyet- Müsavat, Uhuvvat- Liberte, Egalite, Fraterine)*" kelimelerinin yazılı olduğu bir afiş yer alırken arka kapakta ise II. Meşrutiyetin ilanı nedeniyle Torbalı'da yapılan etkinlikleri gösteren bir fotoğraf bulunmaktadır.

Kitapta İzmir'in Kamusal Merkezi: Hükümet Konağı, Saat Kulesi ve Sarıkışla (sayfa 46), Adliye Binası (sayfa 51), Sanatlar Mektebi (sayfa 60), Fransız Konsolosluğu (sayfa 87), Tütün İşletmesi (sayfa 88), Türk Mahallesi (sayfa 110), Rum Mahallesi (sayfa 114), Ermeni Mahallesi (sayfa 116), Frenk Mahallesi (sayfa 117), Türk Ocağı (sayfa 134), İzmir Milli Kütüphane ve Sineması (sayfa 135), 1870'lerde İzmir Limanı (sayfa 165), 1880'lerde Gümrük Depoları (sayfa 167), Alsancak Garı (sayfa 174), döneme ait bir Hisse Senedi (sayfa 178) olmak üzere İzmir'in tarihi dokusunu yansıtan çok sayıda fotoğraf eserin içine serpiştirilerek görsel anlamda okuyucunun dönemin İzmir'ini daha kolay algılayıp kavranması sağlanmıştır.

Ayrıca kitabın içinde ve ekler kısmında çok sayıda tablo da yer almaktadır. Sürgevil eserin yazımında, arşiv malzemeleri, salnameler, resmi

yayın rapor ve nizamnamelerin yanı sıra, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri ve inceleme eserlerinden oluşan geniş bir kaynakçadan faydalanmıştır.

Dört bölümden oluşan çalışmada toplam 1064 dipnot kullanılmış ve dipnotlar bölüm sonunda yer almıştır.

İÇERİK VE KAPSAM

Sürgevil'in Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 25.03.1985 tarihinde Yuluğ Tekin Kurat, Ergun Aybars ve Zeki Arıkan'dan oluşan doktora jürisi tarafından, başarılı bulunup, kabul edilen "1914-1918 Yılları Arasında İttihat Terakki Fırkası'nın İzmir Politikası" başlıklı doktora tezi kitabın ana malzemesini oluşturmaktadır.

Ancak, yazarın da önsözde belirttiği gibi "zaman içinde pek çok şey gibi olaylara bakış açısı, konuların ele alınış yöntemleri vs. değişiyor. Dün bakılan pencereden görülenlerle bugün aynı pencereden bakılıp görülenler değişiyor" söylemi çerçevesinde kitap dünü aşarak, gerek yazarın kendisinin yaptığı çalışmalar gerekse daha sonra diğer araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarla eser güncelleştirilerek, genişletilmiştir.

Yazarın deyişiyle, bu eserle "yüksek lisans tezi hazırlarken İzmir Milli Kütüphanesi'nde bulunan eserlerden başlayarak bugüne değin değişik arşiv ve kütüphanelerde İzmir'e ilişkin ulaşılan bilgileri içeren tüm çalışmalar bir araya getirilmeye çalışılmış, İzmir'i gezerek görülenleri, eskilerden dinlenenleri yansıtmaya özen gösterilerek" bir anlamda II. Meşrutiyet dönemi İzmir'yle ilgili çalışmaların envanterini de çıkarmıştır.

Eserin Giriş kısmında İzmir'in II. Meşrutiyet döneminde diğer Osmanlı kentlerinden farklı bir yapıya sahip olduğuna değinildikten sonra kentin II. Meşrutiyete kadar olan tarihsel arka planı verilmiştir.

"İkinci Meşrutiyet Döneminin İlk Yıllarında İzmir" başlıklı birinci bölümünde İzmir'in II. Meşrutiyet dönemi anlatılmıştır. Dönemin en hassas bölgelerinden olan İzmir yeni döneme uluslararası ticaretin yoğun bir biçimde gerçekleştiği ekonomik hayatta yabancı sermaye ve yerli uzantıların etkin olduğu bir kent görünümü ile girmektedir. Çelişkiler yumağı olan İzmir'de Meşrutiyet'in ilanı ile bir ara durulur gibi olan siyasal gelişmeler yeniden alevlenir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı için en çok mücadele veren İzmir ve Batı Anadolu'da sevinç gösterileri uzun sürmemiş, Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesinden sonra ilk protestolar İzmir'de baş göstermiştir.

İdari ve ekonomik alanda görülen değişme ve gelişmelerin ortaya çıkardığı çelişkilerin İzmir'in sosyal yaşantısı üzerindeki etkisi daha da büyüktür. Grevler, eşkıyalık ve bunların yanı sıra gayri Müslimlerin refah içinde yaşamları Türklerin içinde bulunduğu ekonomik şartların değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır II. Meşrutiyet dönemi İzmir'inde Türkleşme cereyanının etkisiyle sokak, mahalle ve iş yerleri adlarının değiştirilmesi gibi birçok eğilim

Eser İncelemesi

ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki ileri gelenleri politikalarının başarısı için güçlü bir toplumsal desteğe muhtaç olduklarını anlamışlar, Ege Denizi'ndeki adalar üzerinde Osmanlı egemenliğinin fiili olarak hemen hemen sona ermesi, İzmir ve çevresini İmparatorluk için hassas bir bölge haline getirmişti. Bu nedenle yönetim buraya daha fazla önem vermekteydi. İmparatorluk üst üste aldığı savaş yenilgilerinin üzerine mali zararları bertaraf etmeye çalışırken bu süreçte en büyük görev İzmir ve dolayısıyla da Batı Anadolu'ya düşüyordu.

“İkinci Meşrutiyet Döneminin Savaş Yıllarının İzmir’inde Yönetim” başlıklı ikinci bölüm, Vilayet Yönetimi, Belediye ve Askeri Yönetim, Yabancı Kuruluşlar, Gizli Anlaşmalarda İzmir ve Çevresi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaştan Çıkış Yollarının Aranması ve İzmir ana başlıkları olmak üzere birçok alt başlıklardan oluşmaktadır.

Vilayet yönetiminin başında geniş bir idari kadro ile inisiyatifini kullanabilecek bir vali bulunmakta olup, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki yıllarda, 1913'te merkezi İzmir olan Aydın Vilayeti Valiliğine atanan Rahmi Bey, vilayetin sosyal ve ekonomik yapısı gereği dengeli bir politika izlemiş, dönemin yaygın olan sivil-asker çatışmalarına bölgesinde elden geldiğince fırsat ve savaş yılları olduğu halde bölgede çatışmalara izin vermemiştir. Ayrıca üretimde sürekliliği sağlayarak elde edilen ürünlerin tüketiciye dengeli bir şekilde ulaştırılmasının sağlanması O'nun istendiği gibi dirayetli bir vali olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra çok kültürlü ve milletli bir yapıya sahip olan İzmir'de liberal bir siyaset izleyerek yabancıların ve azınlıkların eskiden olduğu gibi güven ve huzur içinde ticari faaliyetlerini sürdürmelerinde etkili olmuştur.

İzmir Belediyesi'nin ise gerek teşkilatı gerekse verdiği hizmet yönünden gelişkin bir durum gösterdiği kitapta yer alan örneklerden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra askeri yapılanma açısından kentin stratejik konumundan dolayı barış durumunda ve seferberlik ilanından sonra birçok askeri birlik ve tesis İzmir ve çevresinde bulunmaktadır.

“İkinci Meşrutiyet Döneminin Savaş Yıllarının İzmir’inde Toplumsal Yapı” başlıklı üçüncü bölümde İzmir'in renkli bir mozaiki olan, Müslüman ve Gayri Müslimlerden oluşan nüfusundan kültürel yapısına ve hizmet sektörüne kadar varan toplumsal dokusu ve bu dokunun savaş sürecindeki değişim ve dönüşümleri anlatılmıştır.

“İkinci Meşrutiyet Döneminin Savaş Yıllarının İzmir’inde Ekonomik Yapı” başlıklı dördüncü ve son bölümde ise “milli iktisat” politikalarının uygulanmaya çalışıldığı savaş dönemi İzmir'inin ekonomik yapısı ele alınmıştır.

Eserin *Sonuç* bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak şu sonuçlara varılmıştır.

- I) II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarının İzmir'i, yöneticileri sürekli değişen, toplumsal yapısı karmaşık ve ekonomik yapısı üzerinde yabancıların etkinliğinin belirgin olduğu bir kenttir. Bu nedenlerden dolayı merkezi yönetim İzmir ve çevresine yönelik daha dikkatli bir politika izlemek zorunda kalmıştır.
- II) İzmir ve çevresinde İttihat ve Terakki Fırkasının ulusal burjuvazi yaratma politikası neticesinde ekonomik hayata ilişkin gelişmeler yerli ve yabancı tüm kesimlerin gözlerini bu bölgeye çevirmelerine neden olmuştur. Bu hassasiyet nedeniyle İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşı öncesi ve savaş sırasında İzmir'e yönelik özel bir politika özenle ve dikkatle yürütülmüştür.
- III) İttihat ve Terakki Fırkası İzmir ve çevresinin yönetimini güçlü ve güvenilir sivil ve asker yöneticilerle güçlendirmiş, bu durum kentin savaş öncesi ve savaş sırasında vilayet yönetiminde büyük çapta bir değişikliğin olmasını engellemiştir.
- IV) Savaşın getirdiği tepki nedeniyle mahalli taksimat ve Belediye hizmetlerinde izlenen politika gereği bazı mahalle ve sokak adları değiştirilmiştir
- V) İzmir ve çevresindeki askeri birlikler, İttihat ve Terakki politikasını iyi bilen komutan ve kurmayların yönetimine verilmiştir.
- VI) İtilaf devletlerinin kendi aralarında İzmir ve çevresini gizli anlaşmalarla paylaştıkları dönemde İttihat ve Terakki Fırkası liberal bir politika izlemiş, şehrin nüfus yapısını değiştirmeye yönelik herhangi bir girişimde bulunmamıştır.
- VII) Kültürel hareketliliğini koruyan İzmir'de yabancı okullar kontrol altına alınmaya çalışılmış, ayrıca resmi ve özel Türk okullarının bu okullar düzeyine getirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.
- VIII) II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de basın hayatı canlılığını korumuştur.
- IX) Ticari hayatta yeni Türk şirketleri ortaya çıkmış, ticari hayat canlılığını korumuş olup, iç ve dış ticaret sürdürülmüştür.
- X) Sanayi alanında yabancı Levanten ve azınlık şirketleri ve işyerlerinin yanı sıra Türkler de yer almaya başlamışlardır.
- XI) Borsa'da Türkler de bir güç olarak ortaya çıkmış, yönetim borsa oyunları ile üreticinin elinden ürünün yok pahasına alınmasına engel olmaya ve para üzerinde oynanan oyunlara son vermeye çalışmıştır.

Eser İncelemesi

1914-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir'de izlediği politikayla sivil- asker, resmi-gayri resmi, yetkili ve nüfuzlu kişilerin çalışmaları sonucu, İzmir ve çevresi XX. yüzyıl başlarındaki görünümünde pek çok yönüyle farklı bir durumdadır. Sabri Sürgevil'in "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir" isimli kitabı da 1908-1918 yılları arasında İzmir'in toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatını bilimsel bir yöntemle değerlendiren nadir çalışmalardan birisi olması açısından da son derece önemlidir.